

Омельченко П.С.

аспірантка,

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

АКМОЛІНСЬКИЙ ТАБІР ДРУЖИН ЗРАДНИКІВ БАТЬКІВЩИНИ (1938-1941 РР.)

Жінка в системі радянського ГУЛАГу є особливою темою наукових пошуків. Таборів такого особливого типу як – Акмолінський табір дружин зрадників Батьківщини, було мало. Вони існували не довго та були призначені для ув'язнення лише за «політичні злочини», а конкретно за те, що жінка була «членом сім'ї зрадника Батьківщини». Саме туди було відправлено більшість дружин «ворогів народу», що зробило табір наймасштабнішим серед собі подібних.

Окремих дослідницьких робіт про даний табір – немає, що можна пояснити коротким періодом існування. Фрагментарно його досліджували такі вчені, як Галина Салтик, Олександр Даніель, Арсеній Рогінський, Світлана Єлеуханова, Тамара Вронська. Одним із основних джерел, яке надає інформацію про систему арешту жінок – є збірка документів «ГУЛАГ: Головне управління таборів. 1918-1960». Загалом, більшість інформації про табір зберіглося лише в спогадах колишніх ув'язнених та їх рідних.

Наказ НКВС СРСР № 00486 «Про операцію щодо репресування дружин і дітей зрадників батьківщини» був виданий 15 серпня 1937 року.

За три місяці після прийняття наказу № 00486 було репресовано близько 18 тисяч жінок. На початку операції проти дружин «ворогів народу» жінок відправляли до спеціального відділення Темніковського виправно-трудового табору [3, с. 109], що знаходився в Мордовській АРСР, де у вересні 1937 року було організоване перше відділення для «членів сімей зрадників Батьківщини». Спеціальні табори в Караганді та Західному Сибірі, які призначалися для дружин «зрадників Батьківщини», тоді ще не були добудовані. Ще одне спецвідділення було відкрите біля м. Томськ (Новосибірська область РФСР) [4]. На початку 1938 року був відкритий один із найбільших таборів у системі ГУЛАГу – спеціальний табір для «ЧСИР» – Акмолінський табір дружин зрадників батьківщини. Перші етапи туди почалися із 10 січня 1938 року [4].

У таборі жінки між собою називали місце своєї неволі АЛЖИРОМ (від російського: Акмолинский лагерь жен изменников родины – А.Л.Ж.И.Р.) АЛЖИР розташовувався на території Казахської РСР і був частиною великого Карагадиського виправно-трудового табору (далі – КАРЛАГ), хоча знаходився його межами [5, с. 8]. Наказом НКВС від 3 березня 1937 року, він був створений на місці колишньої дитячої колонії [1, с. 101]. Масштаби КАРЛАГу з півночі на південь – 300 км., зі сходу на захід – 200 км., а сам Акмолінський табір знаходився за 350 км від центру табору [7, с. 74]. Він вважався спеціальним відділенням КАРЛАГу [5, с. 8].

Дослідники зауважують, що формально відділення входило до системи Карагандиського табору, але безпосередньо воно підпорядковувалось центральному керівництву ГУЛАГу [4]. У системі ГУЛАГу «спеціальне відділення» або «спецтабір» означало повну ізоляцію арештантів від зовнішнього світу, а також жорсткий режим перебування в таборі, адже у них перебували особливо небезпечні злочинці (засуджені за «політичні злочини» та кримінальники-рецидивісти). Саме тому АЛЖИР розглядався не просто як місце для «членів сім'ї зрадника Більківщини», він був створений спеціально для «найбільш небезпечних» дружин зрадників Більківщини [4].

Табори системи ГУЛАГ були різними за своїм трудовим спрямуванням. АЛЖИР, так само, як і інші відділення Карагандиського табору, мав сільськогосподарське напрямком. Також на території Акмолінського відділення розміщувалася швацько-вишивальна фабрика [7, с. 75].

Наказом НКВС СРСР № 00577, від 21 травня 1939 року «Про ліквідацію спецвідділень у виправно-трудова табори», з метою ізоляції особливо небезпечного «контингенту», що утримувався у спецвідділеннях виправно-трудова таборів, керівництво ГУЛАГу ліквідувало Акмолінський табір [3, с. 251]. Ліквідація передбачала переведення таборів на загальнотабірний режим (один із трьох категорій утримання арештантів у таборах, який дозволяв ув'язненим розконвоювання, надавав можливість працювати на найнижчих адміністративно-господарчих роботах в апараті табірних підрозділів і виправно-трудова колоніях, а також у службі конвою по охороні арештантів) і розподіл ув'язнених в інші табори; найбільш небезпечних переводили у віддалені табори; малопрацевдатних розподіляли у виправно-трудова колонії віддалених областей на швацькі й інші роботи [3, с. 251]. Це послабило ступінь ізоляції жінок. Вони отримали дозвіл на листування, на отримання пакунків, а також на отримання інформації про чоловіків і дітей [2]. Саме з цього часу починається поступове розформування АЛЖИРу. З переведенням на загальнотабірний режим, арештанток почали розподіляти в інші табори. Також наприкінці 1939 року табір був перейменований на 17-відділення Карлагу

(«Р-17») і став частиною безпосередньо підпорядкованою його керівництву [4]. Проте, аж до початку війни Німеччини та Радянського Союзу табір зберігав свою специфіку саме як спецвідділення для «членів сімей зрадників Більківщини». Пізніше до АЛЖИРу етапами привозили жінок і чоловіків, які були засуджені за інші «контрреволюційні злочини», що робило його схожим на інші змішані табори КАРЛАГу [4]. У 1953 році Акмолінське табірне відділення було остаточно ліквідовано [2].

Доля дружин «ворогів народу» в АЛЖИРі склалася не так, як було зазначено в наказі № 00486: кінець терміну арешту мав припадати на 1942/1943 чи в 1945/1946 рр.. Із початком Другої світової війни була видана директива НКВС і Прокурора Союзу ССР про заборону звільнення криміналітету та «контрреволюційних елементів» [3, с. 108]. У 1942 році

керівництво ГУЛАГу звільняло жінок, але залишало їх працювати в таборах як вільнонайманих (колишні ув'язнені, які відбули термін покарання, але не мають права залишати територію, на якій вони повинні проживати за своїм вибором), без видачі особистих документів [4]. Остаточно звільнені жінки були лише у 1946 році, але навіть тоді вони не могли повернутися до своїх рідних міст, а також проживати у великих містах [6]. Тобто під час війни звільнення було лише формальним, а після 1946 року йшлося про дозвіл залишити табір із обмеженням у виборі місця проживання. Більшість арештанток були реабілітовані лише після XX з'їзду ЦК КПРС [6].

Незважаючи на те, що вже всередині 1939 року Акмолінське відділення перевели на загальнотабірний режим, до 1941 року воно зберігало специфіку саме спеціального відділення.

За той невеликий проміжок часу існування АЛЖИРу, в таборі склалося повсякденне життя, що було відмінним від інших таборів системи різних режимів і різних типів. Жінки мали свій табірний простір, який характеризувався специфічним побутом, розвагами, способами виживання: простір, у якому була велика кількість радянської інтелігенції жіночої статі, яких відірвали від своєї родини та від нормального життя. Тому Акмолінське відділення стало одним із тих феноменів ГУЛАГу, який і досі не є розкритим повністю і який став одним із символів радянського тоталітаризму.

Список використаних джерел:

1. Бестемиев С. Исправительные учреждения Казахстана (историко-правовой аспект). – Павлодар: Кереку, 2009. – 258 с.
2. ГУЛАГ – главное управление исправительно-трудовых лагерей, трудовых поселений и мест заключений (1930-1960). «АЛЖИР» – Акмолинский лагерь жен изменников Родины / Электронный ресурс: <http://bibliotekar.ru/gulag/3.htm>, відвідано 16.05.2014.
3. ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918-1960 / Ред. А. Яковлева; сост. А. Кокурин, Н. Петров. – Москва: Международный фонд «Демократия», 2000. – 885 с.
4. Даниэль А., Рогинский А. Аресту подлежат жены / Электронный ресурс: <http://polit.ru/article/2003/10/30/628134/>, відвідано 15.05.2014.
5. Елеуханова С. История Карлага: охрана, режим и условия содержания заключенных (1930-1956 гг.): Автореф. дисс. ... к-та ист. наук: 07.00.02. – Караганда, 2009.
6. Салтык Г. Воспоминания бывших узников исправительно-трудовых лагерей СССР как исторический источник // Ученые записки: электронный научный журнал Курского университета / Электронный ресурс: <http://scientific-notes.ru/pdf/027-003.pdf>, відвідано 15.05.2014.
7. Ярочкина Е., Балагазин Т. Создание и функционирование репрессивных лагерей в Казахстане. Карлаг // Научно-методический журнал Костанайского государственного педагогического института / Ред. К. Баймырзаев. – Костанай, 2012. – С. 73-77.